

AZ ÉPÍTÉSZETI ÉRTÉKVIZSGÁLAT CÉLJA

A Richter Gedeon Vegyészeti Gyár Rt. 2000-ben megvásárolta a volt Magnezit Művek területét, s 2002-ben elkészítette annak szabályozási tervét, mely ugyanez évben TRT/X/38 nyilvántartási szám alatt jóváhagyást nyert. A szabályozási terv a területen lévő, Gyömrői út 46-48. szám alatti, a telek utcafrontján álló volt irodaépületet helyi védelemre javasolja. Ugyancsak szerepel az épület abban az anyagban, melyet Perczel Anna 2002-ben Kőbánya épített és természeti települési értékeiről készített.

A tanulmány arra keresi a választ, hogy a Gyömrői út 46-48. szám alatti épület alapos építészeti értékvizsgálat után is javasolható-e a helyi értékvédelem alá helyezésre.

A TELEK TÖRTÉNETE

Egy épületnek nem csak önmagában vett építészeti (építőművészeti) értéke lehet, megtartását indokolhatja történeti és dokumentumértéke, netán egyedülálló volta, kuriózum értéke. Ezen értékek feltárásához érdemes röviden áttekinteni a telek és a hozzá kapcsolódó építkezések történetét.

Kőbánya-Óhegy (Óhegyalja) területének a Gyömrői út eleje és az Alsó vaspálya utca közötti részére az egyesítést követően készült szabályozási terv az addig beépítetlen terület felparcellázásával számolt. Kőbánya általános ipari jellege, s az adott terület szállítási szempontból különösen kedvező helyzete miatt azonban elsősorban ipari üzemek települtek ide. Mansfeld Pál vállalkozó 1894-ben alapította meg *Chamotte és magnesit téglagyárát* a Gyömrői úton, a 8512-8513 hrsz-ú telkeken. A két telek együttes szélessége ekkor kb. 32 méter volt, s bár a Gyömrői úttól az Alsó vaspálya utcáig húzódtak, a szabályozási terv szerint három, majdan megnyitandó utca is átvágta őket.¹ Budapest 1908-as átnézeti térképén már a 8511 hrsz-ú telek is a gyár részeként szerepel, bár a mai Diósgyőri utca tervezett meghosszabbítása még átvágja azt. A 8510-es hrsz-ú telek (Gyömrői út 46.) 1910 körül került a vállalkozáshoz.² A huszadik század elejére nyilvánvalóvá vált, hogy a Gyömrői út és az Alsó vaspálya utca közötti terület ipari övezetté vált, ezért „a Gyáriparosok Országos Szövetsége beadványt intézett a Tanácshoz, amelyben kifejtette, hogy a Gyömrői-út környékén lévő gyártelepek működését és fejlesztését igen hátrányosan érintené, sőt megbénítaná a Gyömrői úttal párhuzamosan tervezett utcák megnyitása, tehát kéri, hogy a városszabályozási tervből a Tanács ezeket törölje.”³ A szabályozást módosították, s a területet ipari övezetté minősítették.⁴ A jelenleg a 42208 helyrajzi számot viselő telek a fenti négy telek (8510-8513) egyesítéséből alakult ki a Gyömrői út 46-48 szám alatt.

Mansfeld Pál Chamotte és magnesit téglagyára virágzó üzemként működött. Sikerében nagy része volt a jól megválasztott profilnak: a tűzálló magnezit téglát itthon is kevés helyen gyártották, de exportcikknek is alkalmas volt.⁵ A vállalkozás 1900-ban részvénytársasággá alakult Magnezit-Ipar Részvénytársaság néven, s ebben a formában működött egészen az államosításig.⁶ Az építési iratok tanúsága szerint a gyár területén szinte folyamatos építkezés zajlott, a pénz azonban leginkább a technológia fejlesztésére, illetve az újabb és újabb üzemi épületek építésére fordítódott. A Gyömrői úti utcafrontra a bejárati és irodaépületek kerültek, amelyek a termelés szempontjából nem voltak fontosak, a cég reprezentációját pedig a tulajdonosok másodlagosnak tekintették. A vizsgált épület első elemének 1894-es megépítését követően csak annak folyamatos átalakítására és bővítésére tellett.

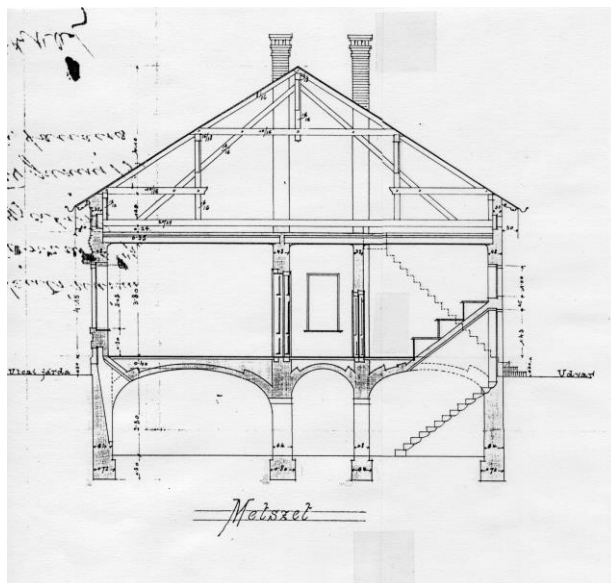
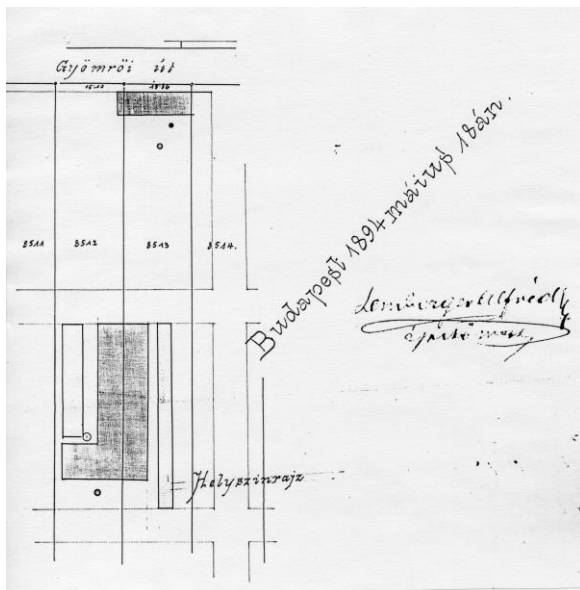
A GYÖMRŐI ÚT 46-48. LEÍRÁSA

A 42208 helyrajzi számú telek utcafrontján ma két különálló épület található. A vizsgált – Gyömrői út 46-48. számmal jelzett – épület a tulajdonképpeni 48. szám, az egykori 8511-13 telkek területén, míg a 8510-es telken a század elején épült 46. szám nem tartozik a helyi védelemre javasolt épülethez. A vizsgált objektum a Gyömrői út 50-hez zárt sorúan csatlakozik, s többszöri hozzáépítéssel terjed keleti irányban. Az első ránézésre is megkülönböztethető, mert formájukban és tömegükben elváló épületrészeket építésük időrendjében mutatjuk be és elemezzük.

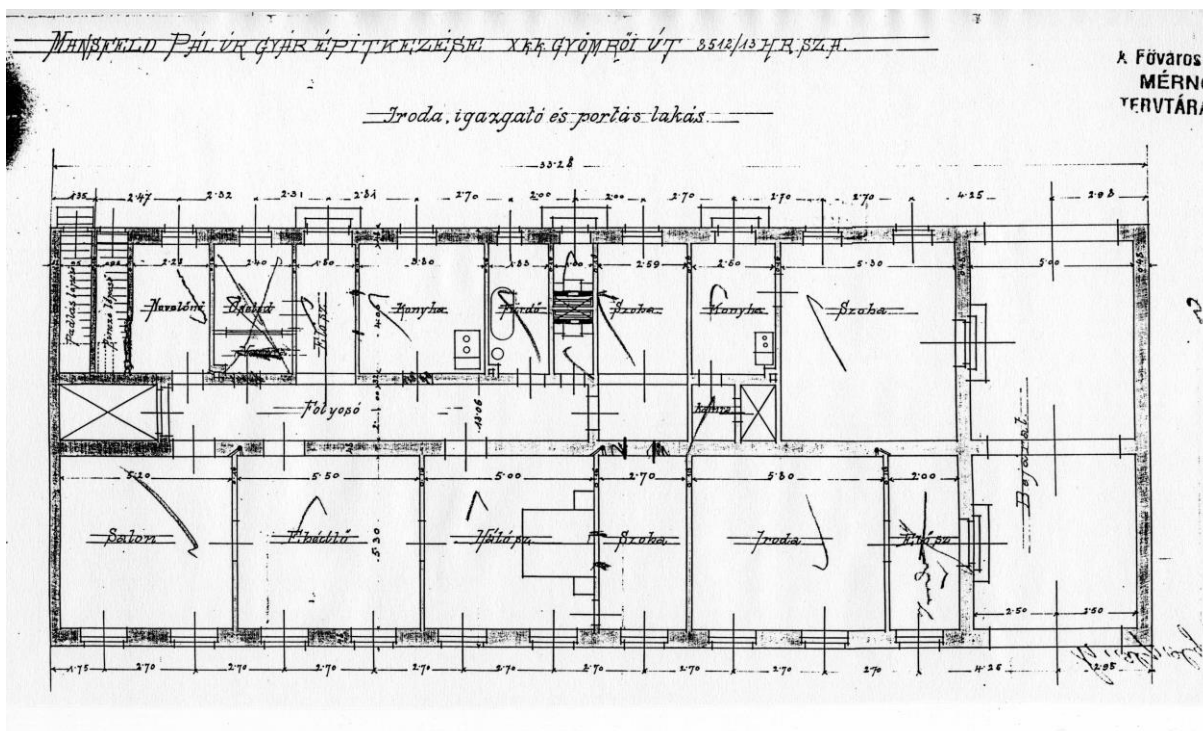
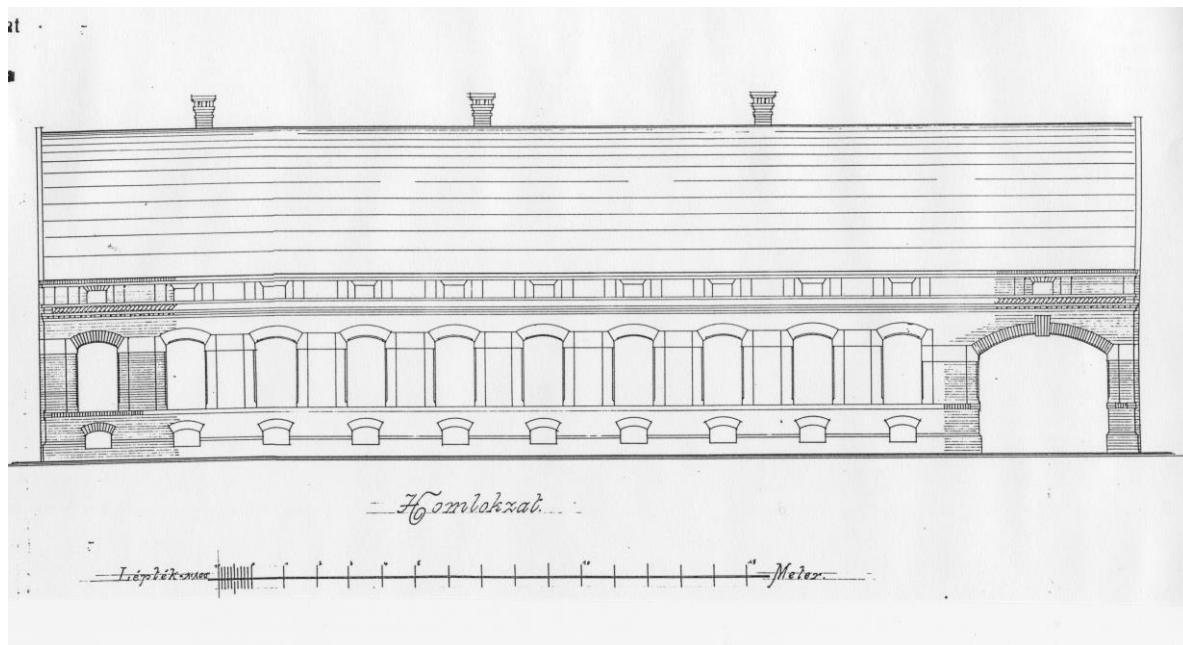
1. A TÉGLAÉPÜLET

A Gyömrői út 50-hez csatlakozó földszintes nyerstégla burkolatú épület az épület-konglomerátum legrégebbi része. A Fővárosi Önkormányzat tervtárában 22578/1894-III. ügyirat számon található eredeti tervek alapján az épületet 1894-ben tervezte Lemberger Alfréd építőmester Mansfeld Pál úr gyárépítkezéséhez. Az épület funkciója iroda, igazgatói és portás lakás volt. A tíz plusz egy tengelyes épület csak a szomszéd felőli első két tengely szélességében volt alapincézve, a valamennyi ablak alatt megjelenő pincenyílások vakablakok voltak. Az épület utolsó, szélesebb tengelyébe került a kocsibehajtó, erre nyílt az iroda és a portáslakás is. A kocsibehajtó kaputengelye egybeesett az ekkor a vállalkozás tulajdonában lévő telkek (8513 és 8512) középtengelyével, ami a kocsibehajtó oromfalas lezárásával együtt arra utal, hogy az utcai épület szimmetrikus továbbépítését tervezték.

Az épületre hagyományos ácsszerkezetű, az utcával párhuzamos nyeregtető került, viszonylag magas mellvédfallal, amely lehetővé tette szellőzőnyílások beépítését. Az épület homlokzat kialakítása – a szegmensíves ablakok, a síkban tartott, egyszerű ablakkeretezések, a kétszínű téglafalazat és a hangsúlyos, a téglamintázatából kialakított párkány alatti fríz – a korszak ipari építkezéseinek jellegzetes, közvetlenül már egyik történeti stílushoz sem kapcsolható stílusát képviseli.

Az épület belsejét többször átalakították, a tömeget és a homlokzatot is érintő átalakítás 1941-ben történt. A gyártelep bejáratának átalakítási terveit Hajós Miklós okleveles építészmérnök készítette.⁷ A meglevő kocsibehajtó reprezentatívabbá tétele érdekében a tervező erősen visszabontotta a téглаépületet. A homlokzat az első nyolc ablaktengely hosszában maradt az utcával párhuzamos, attól kezdve ívbén fordult rá a behajtóra. Az íves homlokzatra visszakerült egy ablak, a tetőszerkezet pedig kúpalakban, a fal ívét követve futott rá az épület felmagasított középfőfalára. A gyárkapu tervei közül csak az alaprajz lelhető fel, de valószínűleg ugyanekkor alakították át a téглаépület teljes tetőszerkezetét és pincéjét is. A tető gerincmagasságát csökkentették, így a párkány alatti fríz magassága is csökkent, elmaradtak a szellőzők. A pincét újabb két tengellyel bővítették, s egyúttal átalakították a pinceablakokat is. A négy használatban levő ablakon túli vakablakokat eltüntették, s az egész épület új, a korábbi téglaméretektől különböző klinkertégla burkolatú lábazatot kapott. Az új bejárat kapcsán átalakították az egykori portáslakást és irodát is, helyet teremtve a katonai parancsnokságnak és az orvosi rendelőnek. Ekkor készültek a kapualjban, illetve az épület udvari homlokzatán ma is látható körablakok.

Négy különböző pinceablak

A fal és a lábazat minőségi és méretbeli különbsége

A párkány alatti téglafríz már nem az eredeti

Az épület külső homlokzata – a tervekben nem szereplő kiskaputól eltekintve – az 1941-es átalakítás utáni állapotot őrizte meg. A téglaburkolatot – talán kevesellve annak színgazdagságát, s megspórolandó a korszerű tisztítást – teljes felületén lefestették. Az udvari homlokzatot szinte minden nyílását érintően átépítették, találhatóak itt befalazások, felfalazások és újabban nyitott nyílások is, de egy kitéremkedő bővítmény is. Az épületet legutolsó üzemeltetője teljesen „kibelezte”, s az udvari traktusban kialakított vizesblokkokon kívül valamennyi belső válaszfalát eltávolította.

Az épület falának utólagos „meghajlítása”, s ennek hatása a tetőfedésre

Az épület belső, udvari homlokzata

Egy körablak 1941-ből az udvari homlokzaton, eléfalazással és szögletes ablaktokkal

A volt Las Vegas diszkó udvari terme

ÉRTÉKELÉS

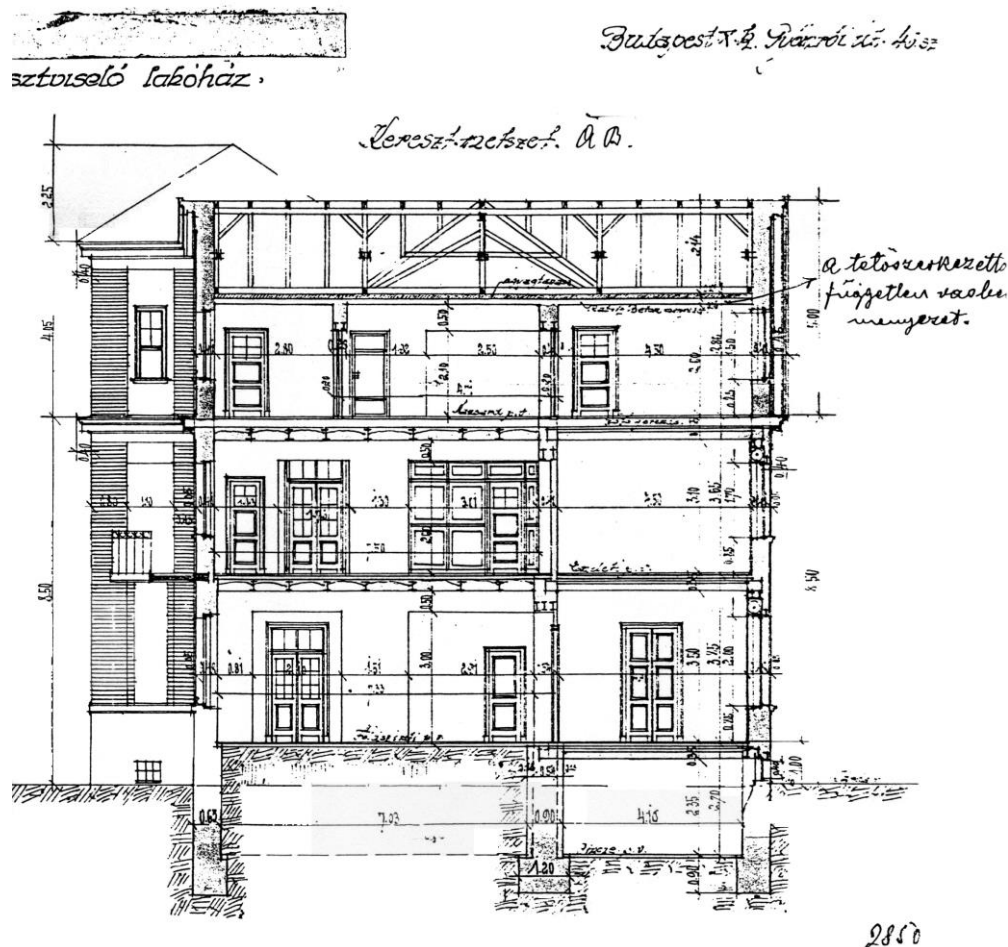
A téglaeépület eredeti formájában a 19. század vége gyárépítkezései során készült szociális épületek jó közepes minőségű példája. A tervező Lemberger Alfréd nem volt korának jegyzett építőmestere. A teljes (szimmetrikus) formájában soha el nem készült épület az idők során annyi változtatást szenvedett el, hogy mára sem egészében, sem részleteiben nem képvisel építészeti értéket.

2. A TISZTVISELŐ LAKÓÉPÜLET

A Magnezit Ipar Rt. bejáratí épületének bővítésére először 1924-ben került sor.⁸ Mivel azonban időközben a Gyömrői út szabályozási vonalát módosították, s a beépítési vonal hátrébb került, az 1894-es épületet nem lehetett annak homlokzati síkjában folytatni. A tulajdonosok – a lebontás és teljesen új épület építése helyett az olcsóbb megoldást választva – a téglalapú épületet úgy bővítették, hogy ahhoz közvetlenül hozzáépítve, de az előírt beépítési vonalat megtartva, vagyis más homloksíkkal emeltek egy új épületet. Az új épület ráadásul emeletes volt, nem véletlen, hogy a hatósághoz benyújtott tervekben szabadon álló épületként szerepel. A Quittner Ervin, okleveles műépítész által készített tervekből az alaprajzok és egy metszet található meg a tervtárban. A tisztviselő lakóépületként jegyzett épület magasföldszintjén, emeletén és beépített tetőterében szintenként két-két, összesen hat lakás kapott helyet. A részben alapincézett épület két, közel négyzetes alaprajzú, hasáb alakú tömegből állt, melyek sarkukon egymásba haraptak. A lépcsőházat tartalmazó kisebb tömeg a másik fölé magasodott, és sátoztetős fedése belemetszett a nagyobb tömegnek a kétirányú nyeregvetős lefedésébe. A szomszédos földszintes épület felé a tisztviselő lakóház tűzfalal csatlakozott, lépcsőházának bejárata az átellenes oldalra került. Az épület eredeti külső megjelenéséről ma már csak a metszet és a tervező egyéb munkái adnak képet. A metszet alapján az épület részben téglaburkolatot kapott, hangsúlyos koronázó, illetve övparkánya lehetett, a nyílások pedig könyöklőparkánnyal készültek. A harmincas években néhány modern épülete okán jegyzett Quittner Ervin a húszas években jellemzően ipari megbízók részére dolgozott, s erre az időre „egyszerű, kissé romantikus architektúrájú” épületei a jellemzőek.⁹

270

Ed. Timbá

Levegő-vezeték

QUITTNER ERVIN

old. m. b. S. T.

2850

A tisztviselő lakóépület nem sokáig maradt meg eredeti formájában. Első átépítésére 1933-ban került sor. Ekkor Hajós Miklós alakította át a földszintjét irodákká.¹⁰ Az emeleten és a tetőtérben megmaradtak a lakások, valamint a lépcsőház eredeti bejárata is, de a földszinti lakás teraszát a lépcsőház falsíkjáig kihúzva beépítették, s innen közelítették meg az irodákat. A következő átépítés, illetve toldás már sokkal radikálisabb beavatkozást jelentett. Ennek időpontját – tervek híján – a harmincas évek végére tehetjük, pontosabban az 1937 és 1941 közötti időszakra.¹¹ Az épülethez ekkor a lépcsőház bejárata felől egy hosszú irodaszárnyat toldottak, amely – megszüntetve az épület eredeti bejáratát – nyilvánvaló átalakításokat követelt a tisztviselő lakóházon. A gyárbejárat 1941-es kialakítása volt a tisztviselő lakóépületre is kiható következő építkezés, valószínűleg ennek során tűnt el az épület homlokzatáról a téglaburkolat és a párkányok, a könyöklők. Az épület lakásfunkciója idővel megszűnt, az egyik földszinti lakáshoz vezető külső lépcsőt elbontották. Az épületet – a következő fejezetben tárgyalt irodaépülettel együtt – utoljára már a Richter Gedeon Rt. újította fel 2003-ban, s irodákat helyezett el benne.

Udvari homlokzat

A külső folyosó korlátja még eredeti

Az irodaszárny csatlakozása és egy újabb előtető

A tisztviselő lakóépület lépcsőháza

Tulipános lépcsőkorlát

ÉRTÉKEKELÉS

Az egykori tisztviselő lakóépület irodaként használt épülete ma műszakilag jó, felújított és korszerűsített állapotban van. Tervezője, Quittner Ervin a két háború közötti építészet második vonalbeli, néhány, főleg későbbi munkája okán jegyzett alakja.¹² A tisztviselő lakóépület azonban már alig emlékeztet egykori állapotára: homlokzati díszzeit eltávolították, nyílászáróit átépítették és hőszigetelő üvegezésű, osztatlan táblájú ablakokra cserélték. Az első emeleti külső folyosó fölé acélszerkezetű, üvegezett előtető került. A belső válaszfalakat áthelyezték, ma már csak néhány eredeti ajtó található – azok viszont nem egyedi tervezésűek, hanem a korszak típustermékei. A lépcsőház eredeti bejáratát megszüntették, a húzott lépcsőkar és az épület romantikus-modern tömegformálásához és homlokzathoz illő, tulipánmintás korlát viszont megmaradt. Ez utóbbitól eltekintve az épület csak anyagi értéket képvisel.

3. AZ IRODASZÁRNY

A Gyömrői út 46-48. harmadik elemét alkotó irodaszárnyról nem maradtak fenn tervek. Az 1937 és 1941 között épült ház tervezőjét nem ismerjük. Közvetett adatok mégis az ebben az időben közösen dolgozó Hajós Miklós és Horváth László Elemér építészmérnökök valamelyikének, esetleg együttes szerzőségükre utalnak. Az építési iratok szerint Hajós Miklós 1933-ban és 1941-ben is dolgozott a Magnezit Ipari Részvénytársaságnak (a tisztviselő lakóépület átalakítási terveit és a gyár kapubejárat kialakítását készítette), Horváth László Elemér pedig 1939-ben készített munkásöltöző és étkező épületet a gyár számára.¹³ A vasbeton vázas szerkezetű, a tetősíkban szelemenként kifuttatott vasbeton gerendás párkányú, és a függőleges irányban nyújtott ablakok monoton ismétlésével képzett homlokzatú öltözőépület terve mind szerkezetében, mind formálásában feltűnően hasonlít a vizsgálatunk tárgyát képező irodaházra.

A kétszintes (alagsor és földszint) épület alaprajzilag funkcionális szerkesztésű: a részben bazilikálisan kiemelt középfolyosóról kétoldalt nyílnak a helyiségek. A folyosó nem fut végig az épületen, azt a nyugati oldalon egy keresztszárny zárja le nagyobb méretű helyiségekkel. Az irodaszárny épülete keleti oldalán szinte teljes szélességében a tisztviselő lakóépületre tapad, s bejárata is ugyanide került, ami nem kedvez a tiszta szerkesztésnek. A csatlakozásnál kialakított előcsarnokba – a tisztviselő épület mellett elhaladva – a sarkon lehet bejutni, az épület feltárása csak többszöri irányváltással történhet meg. Az előcsarnok ugyanakkor a lehetőségekhez képest igényes építészeti kialakítású.

Homlokzatrészlet

Az előcsarnok az udvarról

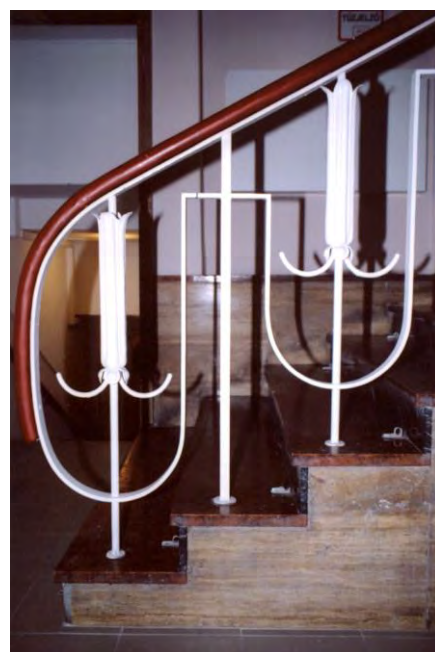
Kapubélletes bejárat

Szintváltás az előcsarnokon belül

Az előcsarnok belseje

Korlát részlet

Kőpad az előcsarnokban

A bazilikális középfolysó

ÉRTÉKELES

A 2003-as felújítás következtében az irodaszárny épülete ma műszakilag jó állapotban van. Átalakítások természetesen ebben az épületben is történtek. A külső nyílászárók mérete ugyan megmaradt, de az ablakokat hőszigetelő üvegezésű, osztatlan táblákra cserélték ki. A feltehetően eredetileg is vakolt homlokzat téglaburkolatú lábazata az épületnek mintegy a felén hiányzik, s ahol megmaradt, ott is lefestették. Az előlépcső burkolatát lecserélték, fölé acélszerkezetű, üvegezett előtető került. A belső nyílászárók már nem az eredetiek, és a tér szerkezetében is történtek változások (például a középfolysó teréből elkerítettek egy részt). Az utólagos változtatások ugyanakkor egy építészeti eredeti állapotában sem túl értékes épületet érintettek. A látszólag tiszta funkcionális szerkesztés több helyen megbicsaklik (a bejárat helyének adottságából következő bonyolult épületfeltárás, a középfolysó nem teljes hosszában alkalmazott bazilikális kiemelés, vagy a tisztviselő épülettel való bizonytalan tömegkapcsolat). A előcsarnokhoz kapcsolódó egy-két elem – a kapubéllet, a kőpad és talán a lépcsőkorlát – kivételével az épület csak anyagi értéket képvisel.

4. A GYÁRKAPU

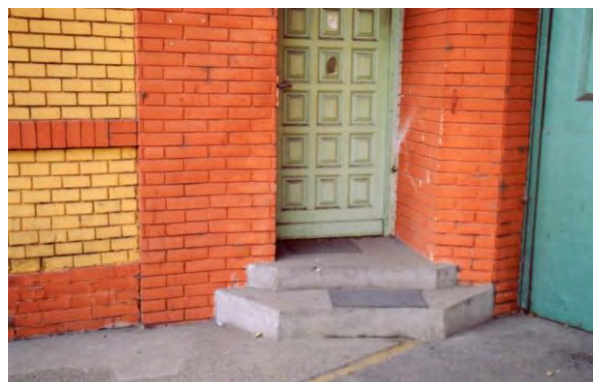
A vizsgált épület utolsó, s egyben legfeltűnőbb eleme az 1941-ben készült gyárkapu. Nem véletlen, hogy a Kőbánya épített és természeti települési értékeiről készült jegyzék is a kapu képét közli. A jegyzékbe való felvételnél fontos indok lehetett, hogy a kapu szerepel a *Pest építészete a két világháború között* című könyvben.¹⁴ A könyvbeli szöveg azonban a kapu leírását, nem annak értékelését adja. „Balról korábbi földszintes téglalapú épület, jobbról egyemeletes, jellegtelen vakolt irodaépület közé, illetve elé épített gyárkapu és összekötő

szárny. Az ívesen beforduló téглаépület és a szintén ívesen beforduló klinkertégla kerítés között, rézsűs klinkertégla béllet és alulbordás vasbeton lemez keretezi a négyszárnyú kazettás acélkaput. A kapu fölött az irodaház falsíkját folytatta a tervező, majd följebb a fal hátrább lép, és fagerendás ereszpárkány zárja le. A falsík váltása éppen derékban kapja a kapu középtengelyébe helyezett szoboralakot. Tőle balra fém zászlótartó rúd. A párkány alá tervezett körablaksorból csak néhány van meg. A baloldali épület íves falán élére állított burkolótéglából kirakott „Magnezitipar Rt.” felirat.”

Gyárkapu és előtetővel

A kapu külső kialakítása – a leírásban is említett hiányos körablaksortól és az utólag behelyezett kiskaputól eltekintve – a tervek szerinti állapotban van. Az áthajtó belsejéről ugyanez nem mondható el: a nyílászárók nagyfokú összevisszaságot mutatnak, a téglaburkolatot rózsaszínre festették, s a faburkolatú betétek sem eredetiek. A már jó ideje használaton kívüli bejárat műszaki állapota rossz.

Kiskapu kis előlépcsővel

Összemetsződések

Fiatal munkás domborműve

A kapuáthajtó belső állapota ma

ÉRTÉKELÉS

A kapubejárat ma főként lendületes vonalvezetésű téglafalaival, s azok harsány színezésével vonja magára a figyelmet. Az eredeti tervektől, illetve állapottól eltérő épület azonban legjobb formájában sem volt kiemelkedő építészeti értéknek tekinthető. A két különböző léptékű és karakterű épület összekapcsolása már a kiindulásnál megoldhatatlan feladat elé állította a tervezőt, aki egyébként is korának közepszerű építésze volt. A kapu kialakításánál Hajós Miklós a nemzetközi modern építészet számos divatos elemét bevetette (körablakok, kívül-belül íves téglafal, íves kontúrú előtető, látszó, alulbordás vasbeton szerkezettel), mégsem sikerült egységes épületet létrehoznia. A szimmetrikus és az aszimmetrikus elemek keverednek, s végül nem alakul ki egyensúly: a bejáratra vezető téglafalak kontúrja szimmetrikus, de az egyik oldalon épület van, a másikon csak egy téglakerítés; a munkásszobor a kapu szimmetriatengelyébe került, de a háttérét képező falsík megtörik, s a bádогоzástól hangsúlyossá váló vonal a két irányban két különböző módon szűnik meg stb. A kapu kialakítása nem képvisel építészeti értéket, a részét képező munkásszobor megtartását is legfeljebb történeti értéke indokolhatja, hiszen mára Kőbánya emlékei között jegyzik.¹⁵

ÖSSZEFOGLALÓ ÉRTÉKELÉS

A Gyömrői út 46-48. szám alatti épület egyetlen tömegbe összefogott, de számos elemre bomló épület-konglomerátum. A ma egy tömegként jelentkező épület három fő lépésben alakult ki, három különböző időben (1894, 1924 és 1937-1941) emelt épület „összeragasztásával” jött létre. Az együttes negyedik eleme az 1941-ben kialakított kapuépítmény, mely a korábbi három elem összefogását is szolgálta.

Az egyes épületelemeket kívül-belül többször átalakították, eredeti formájukat csak részben őrzik, így önmagában egyik épületelem sem képez építészeti értéket. Az épületegyüttes ugyanakkor nem szerves növekedés eredménye, az egyes elemek az utolsó, 1941-es nagyobb beavatkozás, a kapukialakítás következtében sem tudtak építészeti egységes megjelenésű épületté válni.

Fentiek alapján megállapítható, hogy a Gyömrői út 46-48. sem elemeiben, sem összességében nem képvisel kiemelkedő építészeti értéket, így helyi védelem alá helyezése nem indokolt.

Dr. Simon Mariann
tudományos főmunkatárs

JEGYZETEK

- ¹ Helyszínrajz. Mansfeld Pál úr gyár építkezése, X.k.k. Gyömrői út 8512/13 Hrsz. Fővárosi Önkormányzat Központi Műszaki Nyilvántartó és Mérnöki Iroda Tervtára, 42208 Hrsz/22578/1894-III.
- ² A budapesti cím- és lakjegyzékben 1911-től szerepel a Gyömrői út 46. a Magnezit Ipar Rt. tulajdonaként.
- ³ Siklóssy László: *Hogyan épült Budapest*. Fővárosi Közmunkák Tanácsa, Budapest 1931, 547. old.
- ⁴ Győztek a gyáriparosok. *Vállalkozók Lapja* 1915, No29
- ⁵ „Nagyobb reményeket fűzhetünk egy budapesti cég által kezdeményezett magnezittégla-iparhoz, mely gyártmányait a gömörmegyei tiszta magnezitből állítja elő. Ez az 1894. évben alapított gyár e téren máris szép sikereket ért el, a mennyiben magnezittégláit tetemes mennyiségben külföldre is szállította.” Szerényi József szerk: *A magyar korona országainak gyáripara az 1898. évben VII. füzet: Mész-, magnezit-, gipsz- cement- és agyagárúgyártás*. Kereskedelmi m. kir. miniszter, Budapest 1901, 98. old.
- ⁶ *A „magnezit-ipar részvénytársaság” alapszabályai*. Károlyi György, Budapest 1903
- ⁷ Magnezit Ipar Rt. Gyömrői út 48. Gyártelep bejárat és iroda átalakításának, illetve iroda és gépkocsiszín építésének terve. Tervező: Hajós Miklós, okl. építészmérnök, kivitelező: ifj. Sorg Antal. Fővárosi Önkormányzat Központi Műszaki Nyilvántartó és Mérnöki Iroda Tervtára, 42208 Hrsz/307441/1941-III.
- ⁸ Magnesit Ipar Rt. építkezés. Emeletes tisztviselő lakóépület terve. Tervező: Quittner Ervin, okleveles műépítész, kivitelező: Sorg Antal. Fővárosi Önkormányzat Központi Műszaki Nyilvántartó és Mérnöki Iroda Tervtára, 42208 Hrsz/549/1924-III.
- ⁹ Ferkai András Quittner Ervinnek a Gyömrői út 88. alatti, a Kammerer testvérek textilgyára részére 1923-ban készült lakóépületét értékeli így. Ferkai András szerk: *Pest építésze a két világháború között*. Modern Építészetért KHT, 2001. 289. tétel.
- ¹⁰ Magnezit Ipar Rt. tisztviselő lakóépület földszintjének irodákká való átalakítási terve. Tervező: Hajós Miklós, okleveles építészmérnök, kivitelező: ifj. Sorg Antal. Fővárosi Önkormányzat Központi Műszaki Nyilvántartó és Mérnöki Iroda Tervtára, 42208 Hrsz/56981/1933-III.
- ¹¹ Az építési idő behatárolásában támpont Budapest Főváros Átnézeti Térképe 1937-ből, melyen még nem szerepel a bővítés, míg a gyártelep bejáratának 1941-es kialakítására benyújtott terveken már ott látható.
- ¹² A Ferkai András szerkesztésében készült *Pest építésze a két világháború között* Quittner Ervin három munkáját említi (90, 202 és 289 számok alatt), míg Ferkai András: *Buda építésze a két világháború között*. MTA Művészettörténeti Kutató Intézet, Budapest 1995 című könyve négy általa tervezett épületet mutat be. (202, 211, 336 és 461 számok alatt)
- ¹³ Munkásöltöző és étkező terve. Építész: Horváth László Elemér. Fővárosi Önkormányzat Központi Műszaki Nyilvántartó és Mérnöki Iroda Tervtára, 42208 Hrsz/304390/1939-III.
- ¹⁴ Ferkai András szerk: *Pest építésze a két világháború között*. Modern Építészetért KHT, 2001. 288. tétel
- ¹⁵ „A Magnezitipari Művek gyárépületének főkapubejárata felett levő kiugró félköríves széles párkánya fölél helyezték el az épület falához simultan a gipszből készített, sötétszürkére festett álló helyzetben lévő munkást ábrázoló domborművet. A gyári dolgozóktól szerzett felvilágosítás szerint a már elhalálozott Nóthi Antal mintakészítő az üzem műhelyében készítette. A dombormű magassága 250 cm.” Kőbányai utcák, utak, terek, parkok története. Budapest Főváros X. kerületi Tanács VB, 1985